

Kommunikációs zavarok az építészet körül

Magyarországon az építészeztől írva – ha nem csak a szakma érdeklődésére tartunk számot – mondanivalónkat másként kell kezdenünk, mintha bárhol máshol, más nyelven kísérelnénk meg ugyanezt – valahol Európában. Itt előbb magyarázkodnunk szükséges, alkalmazásra szánt szavaink értelmét meg kell szabadítanunk a közhasználatban rákövesedett hamis jelentésektől, ha mondataink egyértelműségét biztosítani akarjuk, előre kell tisztáznunk a fogalmakat, hogy gondolataink épségét megóvhassuk a közlés során. Bár ezer apró jel és tapasztalat az óvatosságra int, minden elővigyázatosságunk ellenére is előfordul, hogy félreértenek majd, mert az öntelt dilettantizmus mezőit járjuk.

Nem kenyerünk a nyelvészkedés, mégis valami hasonlóra vagyunk kényszerítve, mert valahányszor kimondjuk a szavakat: *építész*, *építészet*, máris kétségek támadnak bennünk, vajon ugyanazokat a fogalmakat értik-e valamennyien a szavak hallatán. A nyugat-európai nyelvek – a Brit-szigetektől nyugati határunk vonaláig, az olasz csizma orrától a norvég fjordokig – az építész hivatás megnevezésére ugyanazon görög eredetű latin kifejezés, az *architectus* változatait használják, azt igazítva kiejtésük zenéje szerint, és ugyanez érvényes a teljes szláv nyelvterületre is. Amennyire tudjuk és a szó eredete sejteni engedi, jelentése nem sokat változott a századok múlásával. Ha változott is, akkor sem többet, mint amennyit az építész tevékenységi köre szűkült vagy bővült az idők folyamán. Bármit is változott, az *architectus* töből eredő szó hallatán ma sem jelenik meg más valaki e népek képzeletében, mint az a személy, aki kigondolja a házat, papírosra rögzíti gondolatait kicsinyített ábrázoló-geometriai képekben. Utasításokat szerkeszt és költségvetéseket állít össze a megvalósítás munkálataihoz, azonban tervei kivitelezésében maga nem vesz részt, csupán felügyeletével, tanácsaival segíti azt.

Külföldi építészekkel találkozáskor, ha diplománk szerinti képzettségünkre utalva előttük *építészmérnöknek* valljuk magunkat, tapasztalhatjuk, hogy zavart keltettünk bennük. Az ő fogalmaik szerint ugyanis ez a szó valami mást jelent. Talán furcsának találja valaki, de a több kevesebbet mond számukra. Ajánlatos a mérnökségünkre utaló kifejezést mellőznünk, ha igaz hivatásunk – az építész – felől nem akarunk kétségeket hagyni. Másképpen áll azonban a dolog honfitársaink körében. „Idehaza” a mérnök szó „r” hangját fontos, hogy ropogtassuk, mert kevésbé kezdte ki azt, mint hisszük a honi rozsdá. Pedig nem lehetnek illúzióink. Az új

budapesti háromkötetes telefonkönyv az *építész*t már nem is ismeri csak a mérnököt. Igaz azt is csak úgy magában, ami tudvalevően önálló jelentéssel bír és igencsak nehezen nevezhető meg segítségével egyszerre a vegyész-, a gépész-, a bányász-, az erdő-, vagy az építészmérnök.

Az értelmiség rétegeiben, de azon kívül is tapasztalhatjuk, hogy a hétköznapi szóhasználatában „építész” szavunk jelentése egyre tágabb, egyre cifrább fogalmakat nevezünk meg vele. Fussuk át csak úgy felületesen, ki mindenki nevezheti magát *építésznek* okkal, oktanul. Az építészmérnök – ha tervező tevékenységet folytat, okkal tekintheti magát *építésznek*, annak vallja magát azonban akkor is, ha kivitelezői, vállalkozói, vagy beruházói gyakorlatot folytat, vagy ha hatósági íróasztalnál ül. A diplomás belsőépítészek egy hányada is *építésznek* vallja magát, de az építőmérnök és az üzemmérnök is, ha az építőiparban dolgozik, az általános mérnök, ha társasházakat tervezget „maszek”-ban, az iparművészek közül, akik úgy gondolják, a televíziós díszletek látvány tervezői, az építőipari technikusok, az építőmesterek és az építési osztályokon szorgoskodó hivatalnokok, – tekintet nélkül a végzettségükre: már azon sem csodálkozhatunk, ha azt halljuk, hogy a maszek kőműves kisiparost is építész úrnak ajánlatos titulálnunk, hiszen, ha korlátozott méretekben, de ő is tervezhet házat. Meglepő lehet az állítás, hogy a hazánkban évente épülő lakások döntő többségét nem az európai értelemben vett *architectus* tervezi, hogy tervezőik zömmel nem az építész hivatásnak élők sorából, hanem az *építészkedésből* élők közül kerülnek ki.

Az orvos csak kivételesen komoly morális lapszus esetén kockáztatja meg, hogy megfelelő szakvizsga híján neve alá írja a szót: *sebész-, nőgyógyász-, vagy röntgenszakorvos*. Építész szakképesítést – noha e hivatás minden más, az építéssel kapcsolatos mesterségtől éles határral elválik – ma hazánk egyetlen egyeteme vagy főiskolája sem ad, még posztgraduálisnak nevezett továbbképző kurzusain sem. A szó tehát közpréda! Bárki felveheti, használhatja kedve szerint büntetlenül. Az *architectus* kifejezés európai nyelvekben használt változatai tehát minősítenek, a szó magyar megfelelője degradál és hovatovább értelmét veszti.

Nem olyan nagy ügy, mondhatnánk, ha a vele azonos töről képzett *építészet* szavunk értelme nem bálná. Közértelmezés szerint az építészet az, amit az építész csinál. Ez meg is felelne a valóságnak, de mi lesz e buzgó cselekvés nyomán akkor, ha nem építész csinálja azt, ami pedig egyedül és kizárólagosan az ő hivatása lenne?

Semmi sem indokolja, hogy elveszük az európai értelmezést és ne azonosuljunk azzal. Indokolatlan tehát, hogy *építészetnek* nevezzük azt, ami nem az és építésznek, aki nem az. Ennek értelmében két felvetődő kérdésre válaszolhatunk. Vajon mindenki építész, aki egy épület terveit el készítette? A ház, ami nem *architectus* tervei szerint épült fel, vajon tekinthető-e építészeti értékű műnek? Mindkét kérdésre egyértelmű *nem* a válasz, noha jól tudjuk, hogy mint minden más szabály alól, ez alól is akad majd kivétel. Elég, ha a népi építészet remekeire gondolunk. Az építészet kiapadhatatlan ősforrásai ezek. Múzeumi tárgyakként tiszteljük jeles darabjait és mégsem tekintjük annak, sokkal inkább mint génbankokban őrzött élő tőkére tekintünk rájuk.

Az építészet fogalmának megnevezése az európai nyelvekben, hasonlóan az *architectushoz*, az *architectura* kifejezésre vezethető vissza azzal a megjegyzéssel, hogy jelentése az időkkel egy jótányit sem változott. Talán ezért maradt viszonylag állandó a másiké is – visszaforgatva az összefüggés logikáját: aki az *architecturát* csinálja, az a személy maga az *architectus*.

A magyar szó, az *építészet* jelentése tárgyi kultúra hiányában bizonytalanná vált, az építész személyének elmosódásával szoros összefüggésben. A rádiót hallgatva csodálkozunk, hogy a hivatalos nyilatkozó az építészetről beszélve elvéte sem említi az *építészet* szót.

Magasépítésről, építés-tervezésről beszél. Új – a szakmában sehol sem használt – szóeleményeket használ. Vajon miért? Gyanítjuk, hogy azért, mert maga is bizonytalan az *építészet* szó értelmét illetően. Magasépítési tervezőket emleget építészek helyett, mert azt hiszi, valami szakági vitára tehet pontot, ami közreműködése nélkül soha nem is lett volna. Nem feltételezzük, hogy tudattalan elszólásokat, hevenyészett gyorsfordításból vett idézeteket hallunk. A magyar *építész, építészet* szavak jelentése – a magyar társadalom értékítéletének, tárgyi kultúrájának bizonytalanságai miatt – már sokat módosult, míg a mai kritikus pontig elért.

A szó jelentésváltozásának történelme nem a latin írásbeliség idején veszi kezdetét, mert akkor még – ha volt – a magyar építész is *architectus* volt. A magyar fiatalok Itáliában még *architecturát* tanultak, bármit is választottak hivatásul felnőtt korukra. Akár magister lett az egyik honi scolában, akár fejedelem Erdélyben, e tárgyat akkor is abszolválni kellett, mert az a magas kultúra szerves része volt. Azok az építőmester céhek, melyek középkori eredetűek és a 19. századig is fennmaradtak, jobbára németek. Ezek kötelmei a tervezést mint jogot és mint emberi tevékenységet nem bontották szét. Az épületért vállalt felelősség teljes egészében a vállalkozót, tehát a céhbéli mestert terhelte. Ne felejtsük el, akkor még a szilárdságtani problémákat is empirikusan, tapasztalatok alapján oldották meg. A mester sok, alkalmanként

felfogadott emberrel, kevesebb állandó munkatárssal, természetesen alvállalkozó mesterekkel dolgozott együtt. Állandó munkatársai között működhettek építészek, ha a tervezést nem a mester maga végezte, de a jog egyedüli birtokosa ő maradt.

Az ifjú Ybl Miklós – kezében a bécsi reáliskola és főiskola diplomáival – nem írhatott mást a neve alá, mint, hogy *építész*, mindaddig, amíg a *polgári építőmesteri jogot* meg nem szerezte és a *kebelbeli építőmesteri céh* fel nem vette őt tagjai sorába. Ez időtől kezdve azonban már *építőmesterként* jegyezte magát a későbbi lovag úr. Az 1840-es években ugyanis ez volt az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság területén az építészeti hivatás legmagasabb fokú minősítése, és csak ezzel járt együtt az önálló tervezéshez való jog. A cím használata pedig egyáltalán nem volt ahhoz a magas képesítéshez kötve, amivel Ybl rendelkezett.

Ellenkezőleg, diplomái inkább hátrányára szolgáltak, mintsem érdemként. Erre utal az a tény is, hogy a *Szabad Királyi Pest Vároosa Nemes Tanácsához* írott folyamodványában diplomáiról említést sem tesz, csatolta viszont céhlegényi szabadulólevelét, a vándoréveket igazoló papírokat és útlevelét, valamint a főpalléri munkakörben eltöltött időt igazoló írásokat és bizonyítványokat, kérésének kellő alátámasztására.

Architecturának, építészetnek ez idő tájt tehát azt nevezték, amit e tiszteletre méltó építőmesterek terveztek és építettek. Magyarországon a tervezés meg csak ekkoriban vált el a vállalkozástól; az Ybl-féle mesterek jobbára már csak terveztek. Az mindenesetre kivüláglik a felsoroltakból, hogy az alkalmas emberek kiválasztása hosszadalmas, többlépcsős rendszerben történt, valamint, hogy elődeink a gyakorlatra helyezték a hangsúlyt, s az iskolai végzettséget önmagában nem sokra becsülték, a személyes rátermettséget annál többre.

A budapesti József Nádor Műegyetem fennállása óta képez építészmérnököket, oklevele azonban ugyanúgy nem biztosított önálló tervezési jogosultságot, mint a bécsié. Több éves tervezőirodában eltöltött gyakorlat után lehetett folyamodni e jogokért. Idővel annyi változás következett be, hogy nem a városok tanácsához kellett folyamodni, és nem céh vette fel kebelbelinek a jelölteket, hanem országos intézmény, az *Építészeti és Mérnökkamara*. Az átmeneti idők megkövetelték, hogy a diploma továbbra se legyen alapvető követelménye a tagságnak. Az Iparrajziskolában képzett iparművészek egyenlő eséllyel indultak az építészmérnökökkel, de a mindössze nagy gyakorlattal rendelkező iparosokkal is. A kamarai tagság pedig jogot adott a tervezéshez, de nem megfelelő színvonalú tevékenység esetén az vissza is volt vonható. Ebben az időben tehát az építészet minősége volt az egyetlen követelmény, amit tervezőkkel szemben támasztottak. A Műegyetemről kikerülők *okleveles építészmérnökként*, a többiek *építészmérnökként* jegyezheték a nevüket. Lábra kapott

„műépítész” kifejezés is azok körében, akik kívül rekedtek a Kamarán, például azért, mert ott egyre inkább többségbe kerültek az építészmérnökök. Álljon itt illusztrációként a helyzet megvilágítására a Bobula János szerkesztette *Budapesti Építészeti Szemle* cikkecskéje 1900-ból: „A csodabogarak t.i. az úgy csúfolt »műépítészek« ügyében a belügyminisztérium 1328/1900. sz. a. azt a határozatot hozta, hogy »műépítész« címének használata, valamint »műépítészeti« feladatok végzése és költségvetés készítése stb. ez idő szerint sem szabályozva, sem minősítéshez, vagy engedélyhez kötve nincs, és így a »műépítész« cím használata büntetendő kihágást (KISZ btkv. 45. §-a) nem képez. Tehát talán ez indíthatná a belügyminisztériumot arra, hogy az építészeti és építési ügyet legalább annyira, amennyire, végre szabályozza.” Példánk arra is kitűnő, hogy segítségével megismerkedjünk a bajok forrásvidékével. Egy ház építésénél nagy pénzek mozdulnak meg, nem csoda, hogy a „hiénák” messze földről az esemény köré gyülekeznek.

A képzettségbeli aránytalanságok idővel megkövetelték, hogy létrehívják a *Felső-építőipari iskolát* is, ez az építőmesterek újabb generációjának képzettségét, volt hivatva megalapozni, valamint a tervezőirodákban foglalkoztatott technikus gárdát kiképezni. A tagozódás e fázisában minősítést kellett életbe léptetni, amint az építés technikája egyre bonyolultabb lett, a tervezési jogosultságot a bonyolultság függvényében volt szükséges lépcsőzni. A legmagasabb minősítést a műegyetemről jövők nyerhették el, s ez jogosította őket korlátozás nélküli tervezésre. Ez a gépezet lényegében a második világháborúig megmaradt és működött, egyre kevesebb zökkenővel.

A háború után születő új világban a Kamarát megszüntették, s ezzel a rendező elveket is elnémították. Megszüntetését a Kamara néhány hírhedt vezetőjének jobboldali megnyilatkozásaival indokolták, no meg természetesen azzal, hogy tagjai sorában zömmel a munkáltatók („kizsákmányolók”) és nem a munkavállalók („kizsákmányoltak”) voltak.

Az 1950-es években alakult meg a Magyar Építőművészek Szövetsége (MÉSZ). Nevébe egy, a közhasználatban eladdig gyökértelen fogalmat emelt. Az *építőművészetről* írtak és beszéltek azelőtt is, de az építőművészek e szóval tudomásunk szerint sohasem nevezték meg magukat. A szövetség ezt őrzi mai napig is nevében a viharos névváltoztató törekvések ellenére. Tagságának kiválasztásában ismét csak a személyes rátermettség érvényesült. E tekintetben tehát akarva-akaratlan a hajdani céhek és a történelem árnyékába süllyedt kamara jó értelemben vett funkciójának egy részét látszott magára vállalni. Társadalmi szervezet lévén azonban, tagságának néhány aprócska – az ilyen szervezetekre jellemző – jog kivételével semmi mást nem biztosíthatott a mai napig. Elmondható, hogy mint szervezet, az 1866-ban

alapított *Magyar Mérnök- és Építész Egylet* örököse lehetne inkább, mint a Mérnöki Kamaráé. Az előbbi ugyanis szintén társadalmi szervezet volt. A Kamarát hivatalosan az 1923. évi XVII. törvénycikk hívta életre, amely egyszersmind a mérnöki cím használatát is szabályozta, tehát országos hatáskörű intézmény volt, a „mérnökök erkölcsi és anyagi érdekeinek a közérdekkel összhangzásban való oltalma és előmozdítása” céljára.

A *MÉSZ* nevében annak a deklarációja rejlik, hogy az építészetnek – mint kultúránk szerves részének – megőrzésére és ápolására érzi magát hivatva. E rövid magyarázatra sem volna szükség, ha nem tudnánk, hogy az ötvenes évek rendhagyó építészeti gyakorlata nyomán kerekedett reakció minden szót, fogalmat, stílust, módszert és szervezetet megtagadott, ami e korban jött világra. Szerencsének kell tartanunk, hogy maga a szövetség életben maradt, s hogy ma, amikor az *építészet* és *építész* kifejezések értéke a szemünk láttára süllyed mélypontjára, legalább a nevében őriz valamit az alapítás nemesebb céljaiból. Mert volt tisztességes szándék is az alapítók gesztusában. Úgy gondoljuk, hogy e patina fényéről lemondani mindaddig nem célszerű, amíg tárgyalt kifejezéseink vissza nem nyerik eredeti értelmüket, és amíg nem születik újjá a társadalmi garancia intézménye. Valaha a *MÉSZ* ennek hiányát kívánta pótolni, ma már csak levelezésében őrzi hagyományként az eredeti szándékot: *építésznek* szólítva tagjait, tekintet nélkül arra, hogy papírjaik szerint építészmérnökök, belsőépítészek, iparművészek vagy technikusok. Visszazökkenve e rövid és igen felületes történelmi szemleútról, áttérünk annak a vizsgálatára, hogy miért látjuk e kérdést ma is veszélyesnek.

Kommunikációs zavarokról lévén szó, célszerű, ha terhesnek ígérkező magyarázatainkat információelméleti fogalmakhoz kötjük. Reméljük, hogy ezúton a bőbeszédűség elkerülésén túl más előnyöket is biztosíthatunk magunknak.

E diszciplína rendszerében gondolkodva: az ember és ember, valamint az ember és társadalom közötti üzenetcsere nevezük társas kommunikációnak, vagy csak egyszerűen kommunikációnak. Az uralkodó szokásnak megfelelően az információs csatornák működésének megvilágítására pedig tekintsük példaként a gerincesek idegrendszerét, az abban lejátszódó és jól észlelhető ismert folyamatokat. Az alacsonyrendű élő szervezetek idegrendszere kezdetlegesen fejlett, csak úgy, mint az alacsony szinten szerveződő társadalmak kommunikációs rendszere. Vagyis az egyes társadalmak fejlettségének állapota jellemezhető a kommunikációs szintjükkel. Az összefüggés – mint tudjuk – kölcsönös, oda is, vissza is érvényes, érthető tehát, ha azt állítjuk, hogy a kommunikációs nehézségek akadályozzák a társadalom kibontakozását, egyszersmind jelzik zavarait is.

Már itt érdemes lenne összefüggéseket keresni az építészettel, különösen, ha számba vesszük azt, hogy a hírcserében az építészet – a szobrászattal együtt – maga is kommunikációs eszköz, és pedig annak térbeli háromdimenziós alakja. Maradva azonban egydimenziós – időbeli és lineáris – kommunikációs eszközünkénél, a beszédnél, illetve kétdimenziós és térbeli alakjánál, az írásnál, melyek csak mint tárgyakat hordozzák az építészettel kapcsolatos gondolatainkat, úgy véljük, hogy a mai magyar nyelvű kommunikációban jelentkező zavarok különleges súllyal nehezednek építészetünk egészére.

Az említett rendszerekben – a beszélt és írott szövegekben – a szó az üzenetnek a legkisebb hírértékkel bíró egysége. Értelme – a nyelvek szerinti közösségekben, egy meghatározott időben és az üzenet kontextusában – állandó kell legyen. Különben a hordozott üzenet érthetősége szenved csorbát, és az információs csatornában zajként jelentkezik az érthetetlen. A zaj növekedésével e csatorna – az értelmes emberi beszéd – halandzsává torzul.

Az építészet – állítjuk – szemben minden más alkotó tevékenységgel, nem az alkotó műhelyek csendjében, hanem az *agórán*, társadalmi alkuk hosszúra nyúló láncolatában születik meg. Az építészet igen, de az építészeti gondolat nem. Az a csendben, a műterem asztalainál, vagy a magány bármely – helyhez sem kötött – pillanatában bukkan fel, látszólag olykor a semmiből, újrafogalmazódik, alakul, formálódik fejben és papíron. Rögtön sietünk megjegyezni, hogy az építészeti gondolat lejegyzése, a terv még nem építészet, mint ahogy a zeneszerző vázlata sem zene, bármi legyen is a kultúrtörténeti értéke. Aki gyakorolja e mesterséget, tudja, hogy egy százas terv még mennyi munkát – és nem csak szerkesztési munkát – igényel, és mennyi lehetőséget kínál arra, hogy értékekben gazdagodjon vagy toprongyossá szegényedjen, mire felépítik.

Ha kipattan valahol az építés szándéka, nagy pénzeket mozgat meg. Nyilvánvaló, hogy aki e pénzekkel rendelkezik, gazdája is akar annak maradni. Sem a pénz, sem a hatalom nem az építész kezében van, s ez a tény determinálja az építész szerepét az elkövetkező alkuban. Az építető épületet akar, használatra való terveket, és csak másod-, harmadsorban építészetet, azt is csak homályosan. Csak az építész akar építészetet mindenáron. Így az építész kondíciója ebben az alkuban még csak előnyösnek sem mondható. Maga az alku pedig szintén kommunikáció, annak a speciális formája, melybe lélektani és irracionálisnak mondható csatornák is működésbe lépnek. De az alku e hosszú láncolatában nem csak az építető az építész egyetlen partnere, sokan vannak s egyetlen közös céljuk nem föltétlenül az építészet. Erre az alkura utal a Bruce Allsopp könyvében is idézett, egyébként nem tőle származó, régtől fogva ismert mondás: "Minden társadalom építészete olyan, mint amilyent érdemel." Ha tehát

valaki visszaszító, környezetét szennyező épületbe ütközik, ne kezdje kritikáját az ismeretlen építész kárhozzátásával, annál kevésbé, mert a statisztikai valószínűség szerint nem elhanyagolható az esélye annak, hogy nem is talál mögötte építészt. Jobban teszi, ha előbb az építetőre gondol és tükörbe néz – ha hajlandósága van az effélére –, mert maga is annak a társadalomnak a tagja, amelynek melegágyában kihajtott e gyom.

Az építészet geneziséért is véljük fellelni a társadalmi alkuban, mert ezt találjuk műfaja megkülönböztető jegyének más műfajokkal szemben. Az építészetelmélet képviselői bizonyára felszisszennek erre a vélekedésre, mégsem mellőzhetjük okfejtésünkben.

Tudományosnak mondott közéletünkben az építészetrel kapcsolatos fogalmak meghatározására, ezen belül az építészet definíciójára is történtek erőfeszítések. Lényegük szerint ezek az obligát kérdésre adandó, adható válasz fogalmazásában sűrűsödnek: az építészet művészetként vagy technikaként értelmezendő-e? E viták nyomán semmi sem született, ami segítette volna az építészet ügyét, csupán a zavart növelte, amelyben minden megfogalmazható további kérdés és probléma sutára sikeredett, s a válaszok pedig félszegek maradtak.

Értelmetlennek tartjuk a vitát, s benne mindazt a vélekedést hogy az építészet technika a másikkal együtt, amely a képzőművészetek között keresi a helyét –, mind pedig azt a kompromisszumot, miszerint a kettő hibridjéről van szó. Ha a technikához láncoljuk, elvárhatnánk, hogy mindaz jellemezze, ami a technikát mindig is jellemezte. Követelményünk teljesíthetlenségére az a rohamosan táguló szakadék utal, amely korunk építéstechnikáját elválasztja a csúcstechnikától. Mit is tudna kezdeni az építéstechnika – amelyik a mai napig a legbefalazottabb természettudományos diszciplína, amely a mechanika tételeit ragozza – az elektronikával vagy a biotechnikával? Értékelt valaha is bárki hozzáértő remeknek egy házat csak azért, mert az kitűnt technikai teljesítményével, példának okáért, mert nagyobb vagy kisebb volt, mint a többi? A jövőbe vetített új technikai forradalomban pedig – ha csak a Római Club 1970-es években kimunkált riportjait vesszük alapul – a legparányibb jelét sem fedezhetjük fel annak, hogy az építési technikák bármily csekély szerephez is jutnának. A *high-tech* igézetéből az építészek már magukhoz tértek. Arra a felismerésre jutottak, hogy az a szoros kapcsolat, ami a történelmi korokban technika, építéstechnika és építészet között nyilvánvalónak látszott, a maga idejében sem volt olyan lélegzetelállítóan szoros. Persze a társadalom mindig is egyre nagyobb feszítávolságokat kívánt áthidalatni építészeivel és mindezt lehetőleg a legkevesebb anyag felhasználásával. Ez a tendencia a történelem során végig kimutatható, de érvénye lassan leszakadt az építészetről. Az építészek pedig rájöttek,

hogyan az építőipari kínálat manipulálja őket, s a manipulációt az építészetén kívül állók, de a belőle és rajta élők, élősök szervezik a saját érdekeiknek megfelelően.

A másik felfogásról, amely művészetként értelmezi az építészetet, nem szólunk külön. Helyette – hogy gondolatmenetünkönél maradjunk, kibontjuk inkább a magunk felfogását. Az építészetet nem többnek, nem is kevesebbnek tekintjük, mint az egyetemes kultúra részének, a többitől függetlenül létező önálló műfajnak. Kétségtelen rokona a többi kulturális műfajnak, így a művészeteknek is, de a többiek rendjébe a maga szuverén értékei szerint illeszkedő minőség. Benne alkotó és mű el nem idegeníthető egymástól, még akkor sem, ha a mű létrejöttén akár több ezren is munkálkodnak, akár egy film forgatása során. Önálló mesterség, amit a többitől egyértelműen csak az különböztet meg, amire a gondolatsor elején utaltunk: genezisében a társadalom közvetlenül is szerephez jut. Nem véletlenül a november 7. alkalmából évenként kiadott szovjet kommuniké az irodalmi, építészeti és művészeti díjak odaítéléséről beszél. Így, ebben a sorrendben és megosztásban említve a műfajokat.

Az alku természetére vonatkozó ismereteink legjavát az alku-sor első szintjén történtek megfigyeléséről remélhetjük, amelyben az építető vagy annak képviselője, megbízottja, a beruházó találkozik az építésszel. Azért is ítéljük fontosnak építész és építető első találkozását, mert előfordulhat, hogy már itt végérvényesen eldőlt, vajon értékes vagy értéktelen lesz-e az alku-sor végére felépülő mű. Gondoljunk a legrosszabb esetre, amikor az építető igénytelensége, önteltsége meghalad egy kritikus értéket, az alku létre sem jön, mert messze elkerüli majd az építésszel való találkozást. Ilyenkor építészetén kívüli, „építész-nem-látta” ház épül. Az omnipotens alkotó szerepében tetszelgő építető akarata szerint alakul minden, a mindig és mindenhol ott settenkedő kontárok keze által, azonban érték nem jön létre. Ha a társadalom – ezt megakadályozandó – akar tenni valamit építészeti kultúrájáért, akkor segíti az alkuban oly magányos építésszt, nehogy esélytelen maradjon a sokszor kíméletlen folyamatban. A társadalmak általában nem is mulasztják el e téren a tennivalókat, módszereik azonban igen különbözőek. Ezt teszik, valahányszor az építéssel kapcsolatban törvényeket, rendeleteket, szabályzatokat fogalmaznak és adnak közre, s magatartásukon intézményesen öröködnék. Civilizált országokban csak előzetes építési engedély birtokában lehet építésbe kezdeni. Az engedély megadását általában szakszerű tervek beterjesztéséhez kötik, a szakszerűséget pedig a tervezői jogosultság, azt a képesítés, végső soron az építész személye garantálja: a követelményrendszer végpontján ő áll. Nem véletlenül tekintjük tehát őt mint a mütől elválaszthatatlan személyt.

Mint állítottuk, lehetséges olyan eset, hogy az alku létre sem jön; említettük azt is, hogy a civilizált társadalmak ez ellen miként védekeznek. Eszerint ott nem is következhetne be a nem kívánt állapot, a vad építkezés. Ez sajnos nem igaz. Tudnunk kell, hogy minden társadalom másként értékeli építészeti kultúrájának fontosságát. Van, amelyik mindenk fölé emeli, mert mint tükörben látja magát megjeleni építészeti képében (például Dánia), és van, amelyik polgárainak oly mértékű szabadságot kíván biztosítani – ebben látja jövőjének zálogát –, hogy építészeti kultúrájáért sem hajlandó több korlátozást bevezetni a minimálisnál (USA). Sehol nincs annyi leromlott negyed, tervszerűtlenül épült és épülő ház, mint Amerikában. Európai számára hihetetlennek tűnő torzult alakzatok a gazdagság imponáló attribútumainak tövében.

Ha megkérdeznénk, lehet-e célja valamely szocialista társadalomnak e kies-kietlen építészeti világ, egyértelmű lenne biztos válaszunk: a magunk dolgait sokkal inkább a dánokéhoz hasonlóan kellene alakítanunk. Ott nem akad „építész-nem-látta” ház, s így az átlag számunkra elképzelhetetlenül magas szinten áll.

Megállapításunk, melynek értelmében a mű és az alkotó személye egymástól el nem választható, csak akkor válik az építészeti kultúra hatékony mozgatójává, ha intézményesen szerzünk neki érvényt. A jól működő, életképes társadalmak építészeik átlagszínvonalát emelik magas szintre, egyszersmind gondoskodnak annak szinten tartásáról is. Tehetik ezt, ha olyan intézményeket hívnak életre, amelyek biztosítják az állandó visszacsatolást az építészek színvonala és tervezői jogosultságok között. Az ilyen intézmény – jól szervezett működtetése esetén – kizárja a kontárokot, s ezzel visszaadja az építészeknek azt a társadalmi megbecsülést, amit munkájukkal kiérdemelnek. Biztosak vagyunk abban, hogy ilyen intézmény működése esetén oldódnának a kommunikációs zavarok, jelezve, hogy valami gyógyulóban van, ami ma beteg, és állapota aggasztó.

Molnár Péter

(első közlése: Magyar Építőművészet 1986/4.; könyv alakban: Molnár Péter építésze, 6 BT kiadó, 2004, Budapest)